

Andorka Rudolf–Spéder Zsolt

A szegénység Magyarországon 1992–1995

Egészen 1981-ig, a Magyar Szociológiai Társaságnak a többszörösen hátrányos helyzetről tartott konferenciáig, a szegénység tabu téma volt Magyarországon. Pontosabban: a folyóiratok nem közöltek olyan tanulmányt, a kiadók nem adtak ki olyan könyvet, amelyben az akkori Magyarországot illetően a szegénység előfordulását említették. A tömegkommunikációban még kevésbé volt szó szegénységről. Ma a helyzet ennek majdnem a fordítottja: a tömegkommunikáció lépten-nyomon foglalkozik az elszegényedéssel és a szegénységgel, annak okaival, megnyilvánulásaival, következményeivel. Úgy látjuk azonban, hogy a szegénységre vonatkozó adataink a szükségesnél szűkebb körben ismertek, és a társadalomtudósok nem a kellő részletességgel és alaposítással vitatták meg a szegénység problémakörét.

Ezen megfontolás alapján ebben a tanulmányban megpróbáljuk közléni és elemezni a szegénységre vonatkozó, egyik alapvető szociológiai adatforrásból, a Magyar Háztartás Panel vizsgálatból rendelkezésre álló legfontosabb adatokat. Nem akarunk itt megfellebbezhetetlen megállapításokat megfogalmazni, és szeretnénk felhívni a figyelmet az adatok, módszerek és fogalmak problémáira és az adatok értelmezésénél felvethető kétségekre is. Ezzel, reméljük, a szakmai vitához fogunk hozzájárulni, ahhoz fogunk tárgyszerű alapot nyújtani.

Előrebocsátjuk, hogy csak a szegénységgel foglalkozunk, és nem térünk ki az elszegényedésre, noha a két fogalom a tömegkommunikációban sokszor összekapcsolódik, sőt összekeveredik. Az elszegényedés – némileg pongyola kifejezése – arra a folyamatra vonatkozik, melynek során az egyén vagy a háztartás reáljövedelme csökken. Nincs pontos adatunk arról, hogy a magyar társadalom mekkora részének csökkent 1989 óta az egy főre jutó reáljövedelme. Csupán nagyon durva becsléssel mondhatjuk azt, hogy 1989 óta a magyar társadalomnak legalább a kétharmada elszegényedett, miközben körülbelül 10 százaléknak reáljövedelme emelkedett, a fennmaradó rész reáljövedelme pedig körülbelül az addigi szinten maradt.

A szegénység fogalma ennél sokkal pontosabb: a bizonyos jövedelemhatárnál alacsonyabb jövedelemből megélni kényszerülőket nevezzük szegényeknek. Mint az alábbiakban látni fogjuk, az általunk használt, több-

féle szegénységi jövedelemküszöb közül a legmagasabb esetében sem látszik 30–35 százaléknál nagyobbak a szegények aránya 1995-ben. A magyar társadalomnak ezzel a 30–35 százalékaival foglalkozunk a tanulmányban.

Az adatok forrása

Az 1. táblázatban megadott makrostatisztikai adatokon, valamint a 2. és 4. táblázatnak a KSH jövedelemvizsgálataiból származó adatain kívül minden más adat a Magyar Háztartás Panel vizsgálatsorozatból származik (Sík, Tóth, 1992, 1993, 1995; Tóth, 1994). A Magyar Háztartás Panel adatfelvétel sorozat követi a hasonló külföldi longitudinális adatfelvételeket (Duncan, 1984), azok között is elsősorban a nyugat-németek módszerét (Hanefeld, 1987; Rendtel, Wagner, 1991; Zapf, Schupp, Habich, 1996). Az utóbbit a német újraegyesülés után azonnal kiterjesztették a hajdani Kelet-Németországra is.

A felvétel eredeti mintájába körülbelül 2000 háztartás került. Ezeket véletlenszerűen választották ki, de a mintát területileg erősen koncentrálták (eredetileg nem szerepelt benne minden megye). Ezekben a háztartásokban körülbelül 4500 tizenhat évesnél idősebb személy élt. A háztartásokról és minden egyes tizenhat évesnél idősebb személyről töltöttek ki kérdőívet. A háztartásokban rajtuk kívül körülbelül 1200 gyermek élt, az ő adataik a háztartási kérdőívben szerepelnek.

A panelfelvételek természetéből következően ezeket a háztartásokat minden évben (májusban) felkeresik és megkérdezik. A kérdőíveken elsősorban a jövedelmekre és a foglalkoztatásra-munkanélküliségre vonatkozó adatok szerepelnek. Ezenkívül – nem évenkénti rendszerességgel – sok más témában is feltesznek kérdéseket. Ilyenek: az elégedettség, a lelki problémák tünetei, az anómia és elidegenedés megnyilvánulásai. Az utóbbiakra vonatkozó adatokat ebben a tanulmányban is felhasználunk. Nem foglalkozunk azonban sok olyan témával, amely még szerepel a kérdőíveken, mint például a politikai pártpreferenciával, a vallásossággal, a vállalkozói hajlandósággal, a kivándorlási tervekkel stb.

Az adatfelvétel paneljellege számos problémát vet fel, elsősorban a minta fokozatos lemorzsolódása miatt. Itt nem foglalkozunk e problémák kezelésével, csak annyit jelzünk, hogy a lemorzsolódást – ugyanúgy, mint a hasonló külföldi adatfelvételeknél – súlyozással korrigáljuk, vagyis azoknál a kategóriáknál, ahol nagyobb a lemorzsolódás, a mintában megmaradt tagokat 1-nél nagyobb súllyal szorozzuk fel. A minta tehát elvben – ha jól súlyozunk – 1995-ben is tükrözi az ország össznépségének jellemzőit.

A paneljelleg azzal a különleges előnnyel jár, hogy nemcsak évi keresztmetszeteket vizsgálhatunk, hanem ugyanazon személyek és háztartások helyzetét, jellemzőit az egymást követő években, vagyis azok változásait szintén elemezhetjük. Az ilyen longitudinális elemzés természetesen újabb módszertani problémákat vet fel: csak azoknak a személyeknek, háztartásoknak az adatait használhatjuk fel, akikről/amelyekről minden adatfelvételi évben töltöttek ki kérdőívet, és akiknek/amelyeknek kérdőívén a vizsgált adat szerepel

(nem ismeretlen). Ez az oka annak, hogy a táblázatok esetszámai (amelyek felszorozott esetszámok) némileg különböznek.

Fogalmak és módszerek

Szociológusok számára nyilvánvaló, hogy meglehetősen sok szegénységfogalom létezik. Ezek közül ebben a tanulmányban a jövedelmen alapuló szegénységfogalmakat használtuk. Tehát nem alkalmaztuk az 1981–1982. évi, társadalmi rétegződés-adatfelvétel elemzésénél Kolosi Tamás (1984) és Bokor Ágnes (1985) által bevezetett többdimenziós szegénység, illetve depri-váció fogalmakat. Ennek elsősorban az az oka, hogy a háztartáspanel adatfelvételekben nem áll rendelkezésünkre adat a jövedelmi szegénységen kívül más szegénység dimenziókra (például a rossz egészségi állapotra) vonatkozóan. Ez azonban azzal jár, hogy azokról, akik nem alacsony jövedelem, hanem más ok (igen rossz egészségi állapot, igen rossz lakókörnyezet stb.) miatt tekinthetők szegényeknek vagy hátrányos helyzetűeknek, nincs adatunk ebben a tanulmányban. Azt is lehet mondani, hogy szélesebb értelemben véve a szegények vagy hátrányos helyzetűek száma lényegesen nagyobb, mint az általunk itt csak a jövedelem alapján meghatározott szegényeké. Persze, a panelfelvételek is kínálnak még lehetőségeket arra, hogy a szegénységet más nézőpontokból is vizsgálják. Gyenei Márta (1995) például a lakás értéke, felszereltsége, a tartós eszközök, az ingatlanulajdon stb., tehát mintegy vagyoni mutatók alapján próbálta meghatározni, kik a szegények, és kik a jómódúak. E számítás szerint 1994-ben a lakosság 17,6 százaléka nagyon szegény, 12,6 százaléka szegény, 43,8 százaléka közepes anyagi helyzetű, 15,1 százaléka jómódú és 11,0 százaléka gazdag volt.

Ha a jövedelem alapján definiált szegénység vizsgálatára szorítkozunk, akkor is sokféle szegénységi jövedelmi határt vagy szegénységi küszöböt lehet meghúzni. Két nagy típust lehet megkülönböztetni: az abszolút és a relatív szegénységfogalomból kiinduló szegénységi küszöböket. Az előbbieket valamilyen elvi-elméleti megfontolás alapján határozzák meg azt a jövedelmet, amelynél kisebbet már nem tartanak elfogadhatónak. Ide tartoznak a különféle jövedelmi minimumok, különösen a létminimumok. Az utóbbiak azokat tekintik szegényeknek, akik az adott társadalomban az átlagos jövedelemtől valamilyen mértékben elmaradnak vagy egyszerűbben: akik a leg-alacsonyabb jövedelmi kategóriákba tartoznak. Itt nem kívánunk a szegénységfogalmak és -küszöbök körüli vitába belemenni, csak azt jelezzük, hogy öt szegénységi küszöböt használunk ebben a tanulmányban. Ezek között van tisztán abszolút szegénységi küszöb (a létminimum), és tisztán relatív szegénységi küszöb (az átlag 50, illetve 60 százaléka alatt).

1. A háztartáspanel első hullámának elemzése alkalmával használtuk először a háztartási egy főre jutó jövedelem szerint az alsó két decilishez, más szóval az alsó kvintilishoz (alsó 20 százalékhöz) tartozó személyekre vonatkozóan a szegénység definícióját. Kolosi Tamás és Sík Endre (1992) becslése szerint 1992-ben a népességnek 21,5 százaléka élt az akkori létminimumnál alacsonyabb jövedelemből. Azóta megnőtt a létminimum alatt élők aránya.

Az egymást követő háztartáspanel hullámok eredményeinek összehasonlítása érdekében azonban a továbbiakban használtuk ezt a szegénységi küszöböt.

2. Amíg a KSH számította és közzétette a létminimumot, addig természetesen mi is használtuk ezt a küszöböt. Különösen fontos ez a szegénységfogalom akkor, amikor az 1980-as évekkel akarjuk a mai szegénységet összehasonlítani, ugyanis a KSH létminimum és a KSH háztartási jövedelmi felvételei adnak lehetőséget az 1980-as évekbeni szegénység nagyságának megbecsléséhez és összetételének vizsgálatához.

3. A Világbank javaslatára használtuk a nyugdíjminimumot a Világbank számára készített adatösszeállításokban szegénységi küszöbként. A nyugdíjminimumot úgy lehet értelmezni, mint az állami szociálpolitika által hallgatólagosan elfogadott megélhetési minimumot. A magyarországi helyzet paradoxonainak egyike, hogy a nyugdíjminimum (egyébként ugyanúgy, mint a minimálbér) alacsonyabb a KSH által számított létminimumnál.

4. Kifejezetten relatív szegénységi küszöb az átlagjövedelem 50 százaléka. Eszerint tehát az szegény, akinek egy főre jutó súlyozott jövedelme az átlagos egy főre jutó súlyozott jövedelemnél alacsonyabb.

5. Az 1995. évi hullám elemzésénél használtuk az átlag 60 százalékát mint szegénységi küszöböt.

Nem kívánunk itt állást foglalni egyik szegénységfogalom, illetve szegénységi küszöb mellett sem. Úgy látjuk azonban, hogy mindegyiknek megvannak a speciális előnyei, mindegyik alkalmas bizonyos speciális kutatási kérdések megválaszolására. Az teljesen nyilvánvaló, hogy minél alacsonyabb jövedelemnél húzzuk meg a szegénység felső határát, tehát minél kevesebb a definíciónk szerinti szegény, annál élesebben megmutatkoznak a szegénység előfordulásának társadalmi különbségei. Például minél alacsonyabb a szegénységi küszöb, annál erősebb a roma etnikum felülreprezentáltsága a szegények között.

A szegénységkutatások és általában a jövedelemfelvételek egyik alapvető módszertani kérdése, hogy az egyszerű egy főre jutó jövedelemmel számolunk-e, vagy a háztartás tagjait életkoruk, gazdasági aktivitásuk vagy a háztartás nagysága szerint súlyozzuk valamilyen módon. A súlyozásnál az a megfontolás szokott érvényesülni, hogy 1. a gyermekek szükségletei a közvélemény szerint kisebbek a felnőttekéinél, 2. a gazdaságilag inaktívak (vagy az időskorúak) szükségletei kisebbek az aktív felnőttekéinél, 3. a háztartás taglétszámának növekedésével bizonyos méretgazdaságosság vagy megtakarítás érvényesül a kiadások területén, például a fűtési kiadások nem nőnek arányosan a taglétszámmal.

Nincsen egyértelmű bizonyíték arra vonatkozólag, mely súlyok használata tükrözi leginkább a háztartások tényleges fogyasztási helyzetét. Úgy véljük azonban, hogy a súlyok használata mind az egy főre jutó jövedelemnél, mind pedig a háztartási jövedelemnél jobban írja le a háztartások szegénységi helyzetét. A súlyozott jövedelmi adatok használata mellett szól az is, hogy nemzetközileg széleskörűen elterjedtek. Ilyen súlyozott jövedelmet alkalmaztunk az átlag 50, illetve 60 százaléka és a nyugdíjminimum szegénységi küszöbökénél. Ezeknél a szegénységfogalmaknál tehát azok kerültek a szegények közé, akiknek súlyozott, egy főre jutó háztartási jövedelme kisebb a megfe-

lő szegénységi küszöbnél. A súlyozásra az OECD által használt, nagyon egyszerű ekvivalencia skálát használtuk, amelynek rugalmassága a háztartás taglétszámának függvényében $e = 0,73$, vagyis a háztartás első tagjának súlya 1,0, a második tag súlya 0,73, a harmadiké 0,53 stb.

A makrogazdasági mutatók és a jövedelemegyenlőtlenség változása

A szegénység növekedésének két oka lehet és ténylegesen van Magyarországon: a makrogazdaság kedvezőtlen alakulása, vagyis az összes jövedelmek csökkenése, valamint a jövedelem egyenlőtlenségének növekedése.

Helytelen lenne arról megfeledkezni, hogy a makrogazdasági folyamatok már az 1980-as években meglehetősen kedvezőtlenül alakultak: a GDP majdnem stagnált, ennek következtében a lakosság reáljövedelmeinek reálértéke alig emelkedett, azokon belül a reálbérindex 1978 óta folyamatosan csökkent. 1989 után azonban ennél sokkal kedvezőtlenebb folyamatok indultak.

Nem kívánunk itt abba a kérdésbe belemenni, hogy ebben mekkora szerepe volt a gazdasági rendszerváltással szükségképpen együtt járó strukturális átalakulásnak, tehát a „teremtőnek tekinthető” rombolásnak, a világ gazdaság egészében, különösen a fejlett nyugati országokban fellépő váratlan gazdasági depresszióknak és a korábbi szocialista országokban meglévő exportpiacaink összeomlásának. Kétségtelen azonban, hogy a gazdasági visszaesés sokkal mélyebb és tartósabb, mint amilyenre 1989–1990-ben akár a hazai közgazdászok és politikusok, akár a külföldi szakértők nagy többsége számított. Azt is hozzá lehet persze tenni, hogy a tőlünk keletre és délre elhelyezkedő, volt szocialista országokban, továbbá a volt Szovjetunió utódállamainak nagy részében a visszaesés ismereteink szerint még sokkal súlyosabb és tartósabb.

A GDP mintegy 21 százalékkal esett vissza (1. táblázat). Ennél kisebb, 1993-ig csak mintegy 11 százalékos volt a népesség egy főre jutó reáljövedelmének visszaesése a makrostatisztikai adatok szerint. Ennél is valamivel kisebb a lakossági reálfogyasztás csökkenése. A lakosságot és jövedelmeit közvetlenül érintette két negatív folyamat: 1. az infláció, amelynek következtében 1995-ben a fogyasztói árszínvonal az 1989. évinek mintegy négyeszerese, vagyis az azonos nominális jövedelem reálértéke ma csak egynegyede az 1989. évinek; 2. a munkanélküliség növekedése. Hozzá kell tenni, hogy a foglalkoztatás csökkenése (a nyugdíjba vonulás, sok esetben korhatár előtti nyugdíjazás, valamint a kereső munkavállalásból a háztartásba történő visszavonulás következtében) több mint kétszerese a csúcspontján 13 százalékos munkanélküliségnek.

A szegénység alakulása szempontjából döntő kérdés, hogy miként alakult a gazdaság az utolsó két évben. Már 1993-ban mutatkoztak a gazdasági visszaesés lassulásának, sőt megállásának előjelei, 1994-ben pedig emelkedett a GDP, a lakosság reáljövedelme és a reálbér, csökkent a munkanélküliség. 1995 márciusában a kormány a fizetési mérleg és az állami költségvetés magas deficitje miatt szükségesnek látta a közismert csomagintézked-

dések bevezetését. Ezek megváltoztatták az előbb jelzett 1994. évi, új tendenciákat. Az 1995-re vonatkozó előzetes és ezért csak becslésnek tekinthető adatok szerint a GDP ugyan tovább nőtt, a reálbér azonban igen erősen, a népesség reáljövedelme szintén jelentősen csökkent, az infláció felgyorsult, a munkanélküliség csökkenése az év végén megállni látszott. A reáljövedelem csökkenése következtében a szegénység minden bizonnyal tovább nőtt, tehát nagyobb, mint amilyet az 1995 májusában felvett és az előző 12 hónap jövedelmeire kiterjedő háztartáspanel-adatok mutatnak. Mindamellett azt lehet mondani, hogy a gazdasági visszaesés mélypontján túljutottunk, tehát a következő években nem kell szükségképpen növekednie a szegénységnek a GDP csökkenése miatt.

Ellenkező irányba mutatnak a jövedelmi egyenlőtlenségek (2. és 3. táblázat). A jövedelmi egyenlőtlenség alakulásáról 1962 óta vannak adataink a KSH háztartási jövedelemfelvételeiből, 1992 óta pedig a Magyar Háztartás Panelből. Meg kell jegyezni, hogy a kétféle forrásból származó adatok nem tökéletesen összehasonlíthatóak, mert a KSH adatok az egy főre jutó háztartási jövedelem alapján sorba rendezett személyek deciliseinek részesedései az összes jövedelemből, a háztartáspanel adatok viszont az ugyanígy sorba rendezett háztartások deciliseinek részesedései az összes jövedelemből.

A jövedelmi egyenlőtlenség tendenciái azonban kikövetkeztethetők. A szocialista korszakban is voltak jövedelmi egyenlőtlenségek, méghozzá nem is jelentéktelenek. Ez a KSH adatfelvételének egyik döntő fontosságú tudományos eredménye (Ferge, 1969). 1962-től nagyjából az 1970-es évek végéig a jövedelmi egyenlőtlenségek lassan és nem egyenesvonalúan csökkentek, az 1980-as évek közepétől azonban nőni kezdtek. A rendszerváltás után a jövedelmi egyenlőtlenségek hirtelen erősen megnöttek, 1993-ra mintha stabilizálódtak (talán kissé csökkentek) volna, 1994-re és 1995-re azonban ismét nőttek. Nagyjából azt lehet mondani, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek, amelyek a szocialista korszakban a skandináv országok szintjén voltak, amelyek a rendszerváltás után a nyugat-német szintre vagy, mondjuk, a nagy nyugat-európai országok átlagos szintjére emelkedtek. Nagy kérdés, hogyan alakulnak majd a jövedelmi egyenlőtlenségek a jövőben: megmaradnak-e az európai átlag szintjén, vagy tovább emelkednek, és eléri az Egyesült Államokban, netán egyes latin-amerikai országokban megfigyelt szintet. Ha az utóbbi tendencia következik be, ez nem ígérne sok biztatót a szegénység csökkenését illetően, még akkor sem, ha a GDP a következő években nő.

A társadalmi rétegenkénti egy főre jutó háztartási jövedelmek (4–5. táblázat) tájékoztatnak arról, hogy melyik rétegek vannak privilegizáltabb és melyek hátrányosabb helyzetben, és hogy a jövedelmi egyenlőtlenség fent leírt változásai során mely rétegek a nagy veszteségek, és melyek tudták megtartani, sőt javítani reáljövedelmüket. A KSH adatok és a háztartáspanel-adatok ismét nem teljesen összehasonlíthatóak, mert a KSH a háztartásfő alapján kategorizált háztartások egy főre jutó jövedelmét, a háztartáspanel-adatok viszont a tizenhat éven felüli személyek egy főre jutó átlagos háztartási jövedelmét mutatják ki.

A rétegenkénti jövedelemkülönbségek alakulása mégis kikövetkeztethető. A szocialista korszakban is a vezetők és értelmiségiek voltak a jövedelmi

hierarchia csúcán, a többi szellemi foglalkozásúak és a szakmunkások helyezkedtek el középen, a szakképzetlen munkások és a mezőgazdaságiak pedig legalul. A rendszerváltás után a vezetők jövedelmi helyzete nemcsak az országos átlaghoz képest, hanem abszolút értelemben, tehát a reáljövedelem tekintetében is erősen javult, és évről évre javulni látszik. Az értelmiség általában tartani tudta, talán kissé javította jövedelmi helyzetét, a korábbi középrétegek változatlanul a hierarchia közepén helyezkednek el, bár reáljövedelmük átlaga csökkent, végül a régi „alsó” rétegek most is legalul helyezkednek el. Ennél is fontosabbnak látjuk a háztartáspanel-adatokból kiolvasható azon tendenciát, hogy mindazok, akik nem a szokásos vagy „szabályos” foglalkozási életpályát futják végig, a többiekénél sokkal rosszabb jövedelmi helyzetben vannak. Kiterjesztve következtetésünket: azok a háztartások, amelyeknek egy vagy több tagja e „nem szabályos” kategóriákba tartozik, lényeges hátrányban vannak. Ezek a kategóriák: elsősorban természetesen a munkanélküliek, de rajtuk kívül a rokkantnyugdíjasok (akik a nyugdíjkorhatár elérése előtt mentek nyugdíjba), az özvegyi nyugdíjasok (akik saját jogon nem kapnak nyugdíjat), továbbá a háztartásbeliek és más felnőtt eltartottak. Nem tartoznak ide az öregségi nyugdíjasok. Mindenesetre levonhatjuk azt a következtetést, hogy azok, akiknek foglalkoztatása valamilyen ok – munkanélküliség, korai nyugdíjbavonulás – miatt megszakadt, vagy akik egyáltalán nem végeznek és végeztek kereső munkát, a társadalom leg-hátrányosabb helyzetű rétege, és hátrányuk az utolsó években szemmel láthatóan növekedett.

Mivel a bevallott jövedelmi adatok megbízhatóságát illetően gyakran kétségek merülnek fel, megvizsgáltuk azt is, hogy bizonyos más – lakás, tartós eszköz és életmód – mutatók tekintetében milyen különbségek vannak e társadalmi rétegek között. Mindegyik mutatót úgy fogalmaztuk meg, hogy az adott lakásfelszereltség-elem, tartós eszköz, illetve külföldi utazás hiányáról feltételeztük, hogy a társadalmi hátrány mutatója, és egyben alacsony jövedelemre enged következtetni (6. táblázat). Azt lehet mondani, hogy ezek a mutatók igazolták a jövedelmi adatok alapján megállapított rétegekülönbségeket és sorrendet.

A társadalmi-foglalkozási helyzet mellett a lakóhely is jelentős társadalmi előnyökkel és hátrányokkal jár. Budapest, a többi városok és a községek jövedelemszintje között évtizedek óta jelentős különbség volt (7. táblázat). Ez a különbség azonban a szocialista korszakban lassan csökkent (1982-ig), a rendszerváltás után viszont nagyon erősen megnőtt és folyamatosan nőni látszik. Ha a községek közül kiválasztjuk azokat, amelyek az elmaradnak minősített mikrorégiókban helyezkednek el, ez utóbbiak jövedelmi hátránya még lényegesebbnek mutatkozik.

A szegénység kiterjedése

Az 1980-as években körülbelül egymillióra, vagyis 10 százalékra becsültük a létminimumnál kisebb jövedelemből élők számát és arányát. Hozzá kell tenni, hogy akkor is eltérő becslések voltak a szegények számáról. Az egy-

milliószámot úgy kapjuk meg, ha az országos átlagos létminimum alatt élőket tekintjük szegénynek. Ha a különböző összetételű és lakóhelyű háztartások eltérő létminimumaiból indulunk ki, és e háztartási kategóriákban külön-külön becsüljük a szegények számát, akkor valamivel kisebb becsléshez lehet eljutni.

A KSH létminimuma alatt élők aránya Kolosi Tamás becslései szerint 1992-ben 22 százalékra, 1993-ban 24 százalékra, 1994-ben 32 százalékra emelkedett. Ezt a becslést úgy végezte el, hogy a háztartáspanel felvételekben összeírt jövedelmekhez hozzátette azt a jövedelmet, amely a makrostatisztikai adatok és a háztartáspanel adatok közötti különbség szerint a panelfelvételeknél nem került bevallásra. 1995-ben már nem közölt a KSH létminimumot, ezért az 1995-re becsült 30–35 százalék egyszerűen azon alapul, hogy 1994-ről 1995-re az átlagos jövedelem alig csökkent, és a legalsó három decilis részesedése az összes jövedelemből 1994-hez képest nem változott. Bármilyen is az egyes társadalomtudósok véleménye a KSH létminimumáról, az teljesen egyértelmű, hogy a szegénység nagyon lényegesen, legalább a háromszorosára nőtt.

Nem ilyen nagymértékű a szegénység terjedése a többi szegénységfogalom alkalmazása esetében. A legalsó kvintilisbe értelem szerűen mindig a népesség 20 százaléka tartozik, ez a szegénységfogalom nem alkalmas a szegénység tényleges kiterjedésének megállapítására. Az átlagos jövedelem 50 százaléknál kisebb jövedelemmel rendelkezők arányának viszonylag szerény növekedése lényegében csak az egyenlőtlenség növekedésének hatását fejezi ki. A csak 1995-ben használt „az átlag 60 százaléka alatt” szegénységhatár szerint 1995-ben 22,7 százalék volt szegény. Végül a nyugdíjminimum alatti jövedelműek aránya azért nőtt csak viszonylag kevésbé, mert a nyugdíjminimum évről évre emelkedett ugyan, de lényegesen kevésbé, mint az árindex, tehát a nyugdíjminimum évről évre alacsonyabb reáljövedelemnek felelt meg.

A szegénység összetétele

A szegények számánál és arányánál, ezeknek tendenciáinál is érdekesebb mind elméleti, mind gyakorlati szociálpolitikai szempontból az a kérdés, hogy kik a szegények, milyen demográfiai, társadalmi stb. csoportok tagjaiból tevődik össze a szegénység. Itt a kérdést a következőképpen fogalmazzuk meg: a különböző demográfiai, társadalmi stb. kategóriákból hányan sorolódhatnak ide, hány százalék esik a különféle szegénységküszöbök alá, vagyis csoportonként mekkora a szegénység incidenciája.

Az amerikai és nyugat-európai társadalomtudományi szakirodalomban és közéleti vitában a szegénység kérdése gyakran úgy fogalmazódik meg, hogy kialakult a „kétharmad-egyharmad” társadalom, amelyben a társadalom kétharmad része részesedik a gazdasági fejlődés, a jövedelememelkedés hasznaiból, növekvő jómódban él, ezzel szemben egyharmad rész kimarad ezekből a hasznokból és tartósan szegény, annyira, hogy mintegy ki van rekesztve a társadalomból (Glottz, 1984).

A jelenlegi magyarországi vitákban másképpen jelenik meg ez a kérdés. Általában feltételezik, hogy a társadalom csúcsán egy igen jómódú és egyre gazdagabb egytized rész helyezkedik el, viszont a hierarchia alján a társadalom 30–40–50 százaléka szegényedik, tartós, majdnem reménytelen szegénységbe süllyed.

Ha demográfiai és társadalmi kategóriáinként elemezzük a szegények arányát különböző szegénységi küszöbök esetén, akkor az egyének között négyféle szegénységet látunk kirajzolódni (9. és 11. táblázat): 1. a hagyományos szegénységet, amelyről már a szocialista korszakban elég pontos tudomásunk volt, 2. az új szegénységet, amely a rendszerváltás óta jelent meg, vagy csak a rendszerváltás óta keltette fel a figyelmet, 3. a demográfiai szegénységet, 4. az etnikai szegénységet.

1. A szocialista korszakban két tényezőt ismertünk, amely lényeges jövedelmi hátrányokat okozott, és ezért a szegénység előfordulásának az átlagosnál lényegesen nagyobb veszélyével járt: 1. a szakképzetlen munkás és mezőgazdasági fizikai réteghez tartozást és az ezekkel együtt járó alacsony iskolai végzettséget, 2. a községi lakóhelyet. Mindkét tényező ma is a szegénység nagy kockázatával jár, mindkét (egymást különben átfedő) társadalmi és lakóhelyi réteg lényegesen elszegényedett, egyszóval vitathatatlanul a rendszerváltás vesztesei közé tartozik. Mégsem ők a legszegényebbek és a legnagyobb vesztesek, hanem az „új szegények”.

2. Teljesen „új” szegények a rendszerváltás óta a munkanélküliek. Ide kell sorolnunk azonban a rokkantnyugdíjasokat, az özvegyi nyugdíjasokat, a háztartásbelieket és az egyéb felnőtt eltartottakat is, tehát mindazokat, akiknek nincs rendszeres keresetét biztosító munkahelyük, vagy nem részesülnek egy többé-kevésbé teljes foglalkozási életpálya után fizetett nyugdíjból. Ezek az „új szegények” az átlagosnál sokkal nagyobb arányban kerülnek ki a „hagyományos szegény” rétegekből, mert az alacsony iskolai végzettségűek, szakképzetlen munkások és parasztok, valamint a községi lakosok körében az átlagosnál sokkal magasabb a munkanélküliség, és e rétegek tagjai az átlagosnál nagyobb arányban mennek rokkantnyugdíjba, nem rendelkeznek saját jogú (csak özvegyi jogú) nyugdíjjal, illetve az e rétegekbe tartozó családokban fordul elő viszonylag gyakran, hogy a feleség nem végez kereső munkát, és hogy más felnőttek is eltartottak. Mindez megerősíti azt a közismert tényt, hogy ha valaki kiesik a rendszeres foglalkoztatásból, akkor ez életének egyik döntő, szegénységet okozó körülményévé válik.

3. Már a szocialista korszakban észrevettük azt a tendenciát, hogy az addigi helyzettel szemben a szegények körébe az idősebb korosztályokkal szemben fokozottan egyre több gyereket sorolhatunk. Ez különben a fejlett országokban megfigyelhető világtendencia (Rainwater, 1988; Smeeding, 1988; Smeeding, Torrey, 1988). A rendszerváltás után azonban ez a tendencia felerősödni látszik.

Itt rövid magyarázat szükséges annak megértéséhez, mitől kisebb a szegények aránya az idős emberek, különösen a 60–69 évesek körében. Ennek valószínű oka, hogy az idős népesség többsége viszonylag magas nyugdíjra szerzett jogot, és a nyugdíjak reálértéke ugyan csökkent, a nyugdíjas korú népesség jövedelmi helyzete azonban az országos átlagnál kevésbé romlott,

mert egyrészt a nyugdíjak reálértékét bizonyos fokig sikerült megvédeni az inflációtól (mindenesetre a nyugdíjasokat nem fenyegette az aktív korban lévők nagy veszélytényezője, a munkanélküliség), másrészt mert az időskorú népesség demográfiaiilag folyamatosan kicserélődik, az idősebb korúak és ezért alacsonyabb nyugdíjúak kihálnak, és helyükre fiatalabbak és magasabb nyugdíjúak lépnek (akik nyugdíjának reálértéke a következő években le fog csökkenni). Hangsúlyozni kell azonban, hogy az a tény, miszerint az idős népességben nem különösen magas a szegények aránya, nem jelenti azt, hogy nincsenek az időskorú népességben belül olyan csoportok, amelyek igen súlyos szegénységben élnek. Ilyenek a már említett özvegyi és rokkantnyugdíjasok, az utóbbi években korhatár előtt nyugdíjba vonuló, továbbá ilyenek lehetnek az egyedül (egyszemélyes háztartásban) élő idős emberek. Ez utóbbiak nagy része idős, falusi özvegyasszony. Végül ide tartoznak a legidősebbek, akiknek nyugdíja már a nyugdíjminimum közelébe süllyedt, és akik egészségi állapotuk miatt nem képesek minimális mellékjövedelemhez sem jutni (pl. házikert-műveléssel).

Bármilyen szegénységi definíciót alkalmazunk is, és bármilyen súlyozást, ekvivalencia skálát használunk, a gyermekek szegénysége a mai Magyarországon nagyon feltűnő jelenség. Ezért egyetértünk az UNICEF (1993) firenzei kutatóközpontjának azzal a megállapításával, hogy Kelet-Közép-Európában a gyermekek a rendszerváltás nagy vesztesei közé tartoznak. Súlyosan problematikusnak látjuk a magyar társadalom jövője szempontjából azt a tényt, hogy gyermekeink jelentős része gyermekkorának legalább egy részében szegény körülmények között nevelkedik. Ez a táplálkozásuktól az iskolai előmenetelükig életük legkülönbözőbb oldalait befolyásolhatja nagyon károsan.

4. Végül, de nem utolsósorban – sőt, nagyon is hangsúlyozottan – létezik a mai Magyarországon etnikai jellegű szegénység. Korábban is tudtuk, hogy a roma etnikumhoz tartozó, jelenleg félmillióra becsülhető népességnek az átlagosnál jóval nagyobb része szegény. A Magyar Háztartás Panel azonban először nyújt arra lehetőséget, hogy a roma és a nem-roma etnikumú népesség jövedelmi viszonyait összehasonlítsuk. Ennek oka, hogy korábban országos felvételekben nem volt lehetőség az etnikum megállapítására. A panel-felvételek alkalmával az összeíró jegyezte fel (kérdések feltétele nélkül), hogy a megkérdezett háztartást romának látja-e. Kétségtelen, hogy ez távolról sem tökéletes módszer, de jobbat nem tudunk. Azt is meg kell jegyezni, hogy a roma etnikum esetében az átlagosnál lényegesen magasabb a megíiusult interjúk száma, így a várt 5 százaléknál kevesebb, csupán 3,8 százalék a roma etnikumhoz tartozók aránya az 1994. és az 1995. évi mintákban. Mindezen fenntartások ellenére az a tény, hogy a roma etnikumban minden szegénységi küszöb esetén messze a legmagasabb a szegények „felülreprezentációja”, arra hívja fel a figyelmet, hogy ők alkotják a magyar társadalomnak a szegénység által leginkább veszélyeztetett részét, és egyben minden bizonnyal ők a rendszerváltás legnagyobb vesztesei.

Ha nem egyénekenként, hanem háztartástípusonként nézzük a szegények arányát, némi kiegészítő információkhoz juthatunk (10. és 12. táblázat). A gyermekes háztartások között több a szegény, mint a gyermektelen ház-

párok és az egyszemélyes háztartások között. Különösen nagy a szegények aránya a három- és többgyermekes háztartásokban. Az átlagosnál nagyobb a szegények aránya az „egy szülő és gyermek” típusú háztartásokban. Igen súlyos hátrányt jelent a háztartás számára, ha a háztartásfő munkanélküli.

Tartós és átmeneti szegénység

A külföldi háztartáspanel-vizsgálatok egyik legfigyelemreméltóbb és egyben legvitatottabb eredménye volt az, hogy a kérdéses társadalmakban a szegénység túlnyomó részben átmeneti jellegű, az adott évben szegénynek találtak a következő évben vagy években felemelkednek a szegénységi küszöb fölé (Duncan, 1984; Headey, Habich, Krause, 1990; Bernsten, Rendtel, 1991).

A Magyar Háztartás Panel eredményei (13. és 14. táblázat) is azt mutatják, hogy igen nagy a vizsgált népesség mozgása a jövedelmi decilisek között. A legalsó decilisbe tartozóknak több mint kétötöde a következő évben már nem tartozott a legalsó decilisbe, és a legalsó decilist elhagyóknak körülbelül a fele legalább két decilissel ugrott feljebb. Ennek a visszája az, hogy a legalsó decilisbe tartozóknak hasonlóképpen kétötöde a megelőző évben még nem tartozott a legalsó decilisbe.

Ezzel az eredménnyel kapcsolatban többféle fenntartásunkat is meg kell fogalmaznunk: 1. a decilishatár átlépése nem jelenti a szegénységből való kiemelkedést, különösképpen, ha az átlagos jövedelmek és ezáltal a decilishatárok időközben süllyedtek, 2. a jövedelmi helyzet évről évre bekövetkező változásában a munkanélkülivé váláson és az új foglalkoztatáson kívül lényeges szerepet játszanak demográfiai események: gyermek születik, és ezzel emelkedik a háztartás taglétszáma, valamelyik háztartástag meghal, nyugdíjba vonul, gyermekgondozási szabadságot vesz igénybe stb.

A leginkább kétséges probléma az, hogy az egyes személyek és háztartások korábbi „decilis-életpályája” hogyan befolyásolja, hogy az éppen elfoglalt decilis pozícióból fölfelé vagy lefelé mozdul. Más szóval: mekkora a valószínűsége annak, hogy az a személy, aki a legalsó decilisből, mondjuk, a harmadikba vagy negyedikbe felemelkedett, a következő években ismét visszasüllyed a legalsó decilisek egyikébe. Az 1992. és 1995. évi kvintilis pozíciók összehasonlítása (15. táblázat) mindenesetre azt sejteti, hogy három év alatt nem következtek be olyan nagy elmozdulások, mintha a három év elmozdulásait egyenként összeadnánk.

A decilisek vagy kvintilisek közötti átmeneti mátrixok vizsgálata mellett a szegénység tartósságát úgy is elemeztük, hogy azokat a személyeket, akiknek jövedelméről 1992-ben, 1993-ban és 1994-ben is volt adatunk, aszerint osztályoztuk, hogy ebben a három évben hányszor estek a különféle szegénységi küszöbök alá (16. táblázat). Minél magasabban választjuk meg a szegénységi küszöböt, természetesen annál nagyobb a szegények, és azokon belül a háromszor szegények aránya. Így ha a létminimumot választjuk szegénységi küszöbnek (amelynek alapján, mint láttuk, évről évre nőtt a szegények aránya), a megkérdezettek 10 százaléka „tartósan” (mindhárom évben) szegény, 32 százaléka átmenetileg (egy vagy két évig) szegény, 59 százalék

pedig nem volt szegény. Ennél kisebb a tartósan szegények és természetesen az átmenetileg szegények aránya a legalsó jövedelemkvintilis, az átlag 50 százaléka alatt és a nyugdíjminimum alatti szegénység definíció esetén. Fő következtetésünknek azonban mindenképpen annak kell lennie, hogy a mai magyarországi szegénység nagyobb része átmeneti jellegű, a többség átmenetileg vagy tartósan ki tud emelkedni a szegénységből. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a tartós szegénység problémáját elhanyagolhatónak tartanánk. Éppen ellenkezőleg, a tartós szegénység problémája egészen különleges figyelmet érdemel mind elméleti, mind szociálpolitikai szempontból. Ezért különösen érdekes kérdés, hogy kik azok, akik tartósan, tehát mindhárom évben szegények voltak. (17. táblázat)

Az ilyen elemzés még élesebben kimutatja, hogy melyek a szegénység által különösképpen fenyegetett demográfiai és társadalmi kategóriák a mai Magyarországon: legelsősorban a roma etnikumhoz tartozók, akiknek közel fele mind a három évben az alsó kvintilishez tartozott, továbbá a munkanélküliek, háztartásbeliek és más felnőtt eltartottak. Figyelmet érdemel az is, hogy milyen magas a tartósan szegények aránya a 0–19 éves gyermekek és fiatalok között.

A szegénység következményei: elégedetlenség, lelki problémák, anómia és elidegenedés

A Magyar Háztartás Panel egyes hullámaiban kérdéseket tettünk fel az egyéni és társadalmi élet különböző dimenzióival való elégedettségéről, a lelki élet problémáira utaló testi és lelki tünetek előfordulásáról, valamint az anómiára és elidegenedésre utaló véleményekre, attitűdökre vonatkozóan.

Más szociológiai adatfelvételekből (Rose, Haerpfer, 1994) és közvélemény-kutatásokból tudjuk, hogy Magyarországon nagyon elterjedt az elégedetlenség a jövedelemmel, az életszínvonallal, az ország gazdasági és politikai helyzetével. A német adatfelvételek mintáját követve az elégedetlenséget úgy vizsgáltuk, hogy 0-tól (teljesen elégedetlen) 10-ig (teljesen elégedett) terjedő skálán kértük a megkérdezettektől elégedettségük megjelölését saját életük különböző dimenzióit és az ország állapotát illetően. Azokat tekintettük elégedetleneknek, akik a 0–3 skálaértékeket jelölték meg (18. táblázat). A legalsó kvintilisbe tartozók, vagyis a legszegényebbek között egyértelműen sokkal többen elégedetlenek jövedelmükkel, életszínvonalukkal, lakásukkal, jövőbeni kilátásaikkal és életük egész eddigi alakulásával. Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy az egyéni élet anyagi körülményeivel való elégedetlenség jól tükrözi az objektíven nehezebb helyzetet. Sokkal kevésbé erős a korreláció a szegénység és az élet olyan nem-anyagi, inkább emberi dimenzióiban való elégedetlenség között, mint a család, a rokonok és barátok, a munkatársak, általában a munka. Az egészségi állapottal való elégedetlenség sem nagyobb a legalsó kvintilisben, mint a következő kettőben. Feltűnik az is, hogy az ország gazdasági helyzetével való elégedetlenség majdnem minden kvintilisben egyformán nagy, és az állampolgárok politikai beleszólási lehetőségeivel, vagyis a demokrácia működésével kapcsolatos elégedetlenség

sem nagyon erősen különbözik jövedelem szerint. Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy a szegények nem általában elégedetlenek, panaszkodóak, hanem életüknek azokkal a nagyon konkrét anyagi körülményeivel elégedetlenek, ahol lényeges hátrányban vannak.

Kopp Mária és Skrabski Árpád (1992) lelki-egészségi állapotvizsgálatai szerint Magyarországon az 1980-as években igen magas volt és növekedett a különféle lelki problémáktól szenvedők aránya. Az 1993. évi háztartáspanel hullámban is feltettünk néhány olyan – a német adatfelvételekből átvett – kérdést, amely a lelki problémákra utaló testi és lelki megnyilvánulások gyakoriságát próbálta felderíteni. Megvizsgáltuk, hogy ezek a megnyilvánulások gyakoribbak-e a szegények között, mint a jómódúak között (19. táblázat). Azt találtuk, hogy mindegyik ilyen tünet – a fejfájás, erős szívdobogás, idegesség, kimerültség, remegés, az egészségi állapot feletti aggodalom, továbbá az az érzés, hogy nincs szerencséje, aggodalmaitól nem tud megszabadulni, és összezavarodik, ha egyidejűleg több feladatot kell elvégeznie, rendre sokkal gyakoribb a legalsó kvintilishez tartozók között, mint a jómódúak között. A szegényeknek tehát nemcsak jóval alacsonyabb jövedelemből kell megélniük, hanem sokkal gyakrabban szenvednek lelki problémáktól is. Egyben azt a következtetést is levonhatjuk, hogy az ilyen lelki problémák Magyarországon megfigyelt nagy gyakoriságának egyik fő okát a rossz anyagi-jövedelmi helyzetben kell keresnünk.

Másutt (Andorka, 1994) azt a hipotézist fejtettük ki, hogy a magyar társadalomban a szocialista korszakban igen mély, válságos anómia és elidegenedés alakult ki. Az anómiát és az elidegenedést ugyanazon jelenség némileg eltérő szociológiai fogalmának tekintettük, pontosabban, amit anómia és elidegenedés néven leírni és mérni szokott a szociológia, az valójában ugyanazon társadalmi válság különböző oldalait ragadja meg. Az 1993. évi háztartáspanel hullámban – szintén a német adatfelvételekből átvett kérdésekkel – próbáltuk ezt a jelenséget megközelíteni. A kapott válaszok (20. táblázat) arra engednek következtetni, hogy az anómia és az elidegenedés két dimenziójában – a hatalomnélküliség és az élet értelmetlensége tekintetében – a legalsó kvintilisben sokkal többen adtak igenlő választ, mint a jómódúak között. Figyelmet érdemel ugyanakkor, hogy a magányosság említése alig mutat különbséget jövedelem szerint, tehát az emberi szolidaritás, úgy látszik, még mindig érvényesül a legszegényebbek körében. Még érdekesebb, hogy a viselkedési normák, szabályok áthágása tekintetében szintén nem látszik különbség a szegények és gazdagok között. Tehát a magyar társadalomban megfigyelhető igen gyakori normaszegést nem lehet egyszerűen a szegénység, az elszegényedés számlájára írni, hanem sokkal mélyebb normaválságról van szó, amely a társadalom minden rétegében elterjednek látszik. Ez az eredmény egyben arra is figyelmeztet, hogy az anómia és az elidegenedés különböző oldalait – a hatalomnélküliség érzését, az élet értelmetlenségének érzését, a magányt és a normaszegésre való készséget nem szabad az elemzésben egy kalap alá venni, hanem külön-külön kell vizsgálni és értelmezni.

Néhány befejező gondolat

Nem kívánunk véglegesnek tekinthető, végső következtetéseket megfogalmazni. Úgy látjuk azonban, hogy néhány, szélesebb körre kitérítő gondolatot mégis fel kell vetnünk.

Nem kétséges, hogy a szegénység az utóbbi években erősen megnőtt, és a magyar társadalomnak igen jelentős részét sújtja. Ez nyilván súlyos megpróbáltatás a magyar társadalom többsége számára, még akkor is, ha a szegénységből való kiemelkedés nem látszik lehetetlennek. A szegénységgel nagyfokú elégedetlenség, komoly lelki problémák, stresszek párosulnak. Az anómia és az elidegenedés különböző oldalai, elsősorban a hatalomnélküliség, a kiszolgáltatottság érzése és az élet értelmébe és érthetőségébe vetett hit elvesztése is igen elterjedtek a szegények körében.

A szegénység megnövekedése nemcsak magukat a szegényeket érinti súlyosan, hanem az egész magyar gazdaság és társadalom fejlődését is hátrányosan befolyásolja, sőt veszélyezteti. Ezt az állítást elsősorban azzal a nyilvánvaló ténnyel bizonyíthatjuk, hogy a társadalomnak mindenképpen gondoskodnia kell a szegénységbe süllyedtek legalább minimális ellátásáról, például a munkanélküliek segélyezéséről, ez pedig szükségképpen lényeges gazdasági terhet jelent. Szélesebb kitekintéssel azt mondhatjuk, hogy egy modern gazdaság fejlődése elsősorban attól függ, hogy a társadalom tagjai mennyire műveltek, szakképzettek, mennyire tudnak a modern technológia és gazdaság gyorsan változó igényeinek megfelelni. A szegény családok gyermekei aligha tudják majd megszerezni az ehhez szükséges iskolai végzettséget, tudást.

Még nagyobb veszélyt jelent a kiterjedt szegénység a társadalmi integrációra nézve. Bár el kell fogadnunk, hogy a társadalmakat általában, a modern társadalmakat különösen jellemzi az, hogy bennük konfliktusok léteznek a különböző érdekű és felfogású, kultúrájú csoportok között, mégis erősen szeretnénk hangsúlyozni azt a meggyőződésünket, hogy az e különböző csoportok közötti alapvető egyetértés, konszenzus hiányában, legalábbis a gazdaság, a társadalom és a politika alapvető intézményeit illetően, a konfliktusok annyira kiéleződhetnek, hogy a gazdaság működését és a politikai demokráciát veszélyeztethetik. A kiterjedt és tartós, reménytelen szegénység nyilvánvalóan igen súlyos konfliktusforrás.

Mit lehet várni és tenni ezeknek a gondolatoknak a fényében a szegénység jövőbeli alakulását illetően? Nyilvánvalóan döntő fontosságú, hogy a GDP növekedése milyen mértékű lesz, és mennyire lesz tartós. Ha a jövedelmi egyenlőtlenségek nem változnak, akkor az egy főre jutó GDP növekedése előbb-utóbb maga után húzza az egy főre jutó reáljövedelem emelkedését, és ezáltal automatikusan csökkenti a szegénységet.

Nagy kérdés azonban, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség megáll-e a jelenlegi szinten, vagy tovább nő. Aligha állítható, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség további növekedése szükségszerű vagy kívánatos. Már elértük a nyugat-európai egyenlőtlenségi szintet, semmi sem indokolja, hogy a latin-amerikai egyenlőtlenségek irányában kellene továbblépnünk. Elméleti-filozófiai szinten sem lehet azt állítani, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség növekedése

kívánatos. Emlékeztetünk John Rawlsnak (1972), a talán legkiemelkedőbb amerikai liberális társadalomfilozófusnak arra a tételére, hogy az egyenlőtlenségek addig a határig fogadhatók el, amíg középtávon mindenki számára a jövedelem, az életszínvonal javulását eredményezik, vagyis gyorsítják a gazdasági fejlődést.

Az egyenlőtlenség mérséklésének, a szegénység enyhítésének egyik eszköze a szociálpolitika. Különösképpen olyan időszakban, amikor a szegénység nő, feltétlenül szükség van a szociálpolitika által nyújtott, szociális védőhálóra, amely az alacsony jövedelműeket az elnyomorodástól megvédi. Tisztában vagyunk azzal, hogy a jelenlegi szociálpolitika meglehetősen nagy terhet jelent a költségvetés számára. Ebben a helyzetben azonban annak reformja, a szegényekre való erősebb összpontosítás a kívánatos, és semmiképpen sem lenne szabad a jóléti támogatásokat drasztikusan leépíteni. A szegénységre vonatkozó empirikus vizsgálataink és elemzéseink remélhetően elősegítik azoknak a társadalmi és demográfiai csoportoknak a felismerését, amelyek a szegénység gyakori előfordulása miatt a szociálpolitika különleges figyelmét érdemlik meg.

Irodalom

- Andorka Rudolf (1994): Deviáns viselkedések Magyarországon. Általános értelmezési keret az elidegenedés és anómia fogalmak segítségével. In: Münnich Iván, Moksony Ferenc (szerk.) *Devianciák Magyarországon*. Budapest, *Közélet* 32–75. p.
- Berntsen, R., Rendtel, U. (1991): Zur Stabilität von Einkommensarmut im Längsschnitt. In: Rendtel, U., Wagner, G. (eds.) *Lebenslagen im Wandel: Zur Einkommensdynamik in Deutschland seit 1984*. Frankfurt, Campus, 457–487. p.
- Bokor Ágnes (1985): *Depriváció és szegénység*. Budapest, Társadalomtudományi Intézet.
- Duncan, G. J. (1984): *Years of poverty, years of plenty*. Ann Arbor. Institute for Social Research, University of Michigan.
- Ferge Zsuzsa (1969): *Társadalmunk rétegződése*. Elvek és tények. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Glötz, P. (1984): *Die Arbeit der Zuspitzung*. Berlin, Deutscher Verlag.
- Gyenei Márta (1995): *Vagyoni helyzetben alapuló szegénységszámítás*. Kézirat.
- Hanefeld, U. (1987): *Das sozio-ökonomische Panel. Grundlagen und Konzeption*. Frankfurt, Campus.
- Headey, B., Habich, R., Krause, P. (1990): *The duration and extent of poverty – Is Germany a two-thirds-society?* WZB Paper no. P 90–103.
- Kolosi Tamás (1984): *Státusz és réteg*. Budapest, Társadalomtudományi Intézet.
- Kolosi Tamás, Sík Endre (1992): Munkaerőpiac és jövedelmek. In: Sík, Tóth, *op. cit.* 8–24. p.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád (1992): *Magyar lelkiállapot*. Budapest.
- Rainwater, L. (1988): Inequalities in the economic well-being of children and adults in ten nations. *Luxembourg Income Study Working Paper* no. 19.
- Rawls, J. (1972): *A theory of justice*. London, Oxford University Press.
- Rendtel, U., Wagner, G. (eds.) (1991): *Lebenslagen im Wandel: Zur Einkommensdynamik in Deutschland seit 1984*. Frankfurt, Campus.
- Rose, R., Haerpfer, Ch. (1994): New Democracies Barometer III: Learning from what is happening. Center for the Study of Public Policy, Glasgow, *Studies in Public Policy* no. 230.

- Sík Endre, Tóth István György (1992): *Jelentés a Magyar Háztartás Panel I. hullámának eredményeiről*. Budapest, BKE Szociológia Tanszék – TÁRKI.
- Sík Endre, Tóth István György (1993): *Egy év után...* Jelentés a Magyar Háztartás Panel II. hullámának eredményeiről. Budapest, BKE Szociológiai Tanszék – TÁRKI.
- Sík Endre, Tóth István György (1995): *Társadalmi páternosztter 1992–1995*. Jelentés a Magyar Háztartási Panel IV. hullámának eredményeiről. Budapest, BKE Szociológiai Tanszék – TÁRKI – KSH.
- Smeeding, T. M. (1988): Generations and the distribution of well-being and poverty: cross national evidence for Europe, Scandinavia and the colónirs. *Luxembourg Income Study Working Paper* no. 24.
- Smeeding, T. M., Torrey, B. B. (1988): Poor children in rich countries. *Luxembourg Income Study Working Paper* no. 16.
- Tóth István György (1994): *Társadalmi átalakulás 1992–1994*. Jelentés a Magyar Háztartás Panel III. hullámának eredményeiről. Budapest, BKE Szociológiai Tanszék – TÁRKI.
- UNICEF International Child Development Centre (1993): Public policy and social conditions. *Regional Monitoring Report* no. 1.
- Zapf, W., Schupp, J., Habich, R. (szerk.) (1996): *Lebenslagen im Wandel: Sozialberichters-tattung im Längsschnitt*. Frankfurt, Campus.

Táblázatok

1. táblázat

A magyar gazdaság fő makrostatisztikai mutatói, 1989–1994

Év	GDP 1989=100	Foglalkoz- tatás*	Munka- nélküliségi arány, százalék	A népesség egy főre jutó reál- jövedelme, 1989=100	Reálbér- index 1989=100	Egy főre jutó reálfo- gyasztás 1989=100	Fogyasz- tói ár- index 1989=100
1989	100	100	0,3	100	100	100	100
1990	96	99	0,4	98	96	97	129
1991	85	96	1,9	96	90	92	174
1992	81	86	7,8	94	89	91	214
1993	79	78	13,2	89	85	92	262
1994	82	74	11,0	92	91	93	312
1995	84	-	10,5	87	81	91	402

* Azon személyek, akiknek munkahelyük van, ahol keresetbe jutnak. Nem számítottuk ide a gyermek-gondozási segélyen és díjon lévőket.

2. táblázat

Deciliseloszlások: az egy főre jutó jövedelem szerinti népességedecilisek részesedése az összes személyes jövedelemből, 1962–1987

Decilis	1962	1967	1972	1977	1982	1987
Legalsó	3,9	4,0	4,0	4,5	4,5	4,5
2	5,6	6,0	5,9	6,3	6,0	6,0
3	6,5	7,1	7,0	7,3	6,9	6,9
4	7,6	8,0	7,9	8,1	7,7	7,7
5	8,6	8,9	8,8	8,8	8,5	8,5
6	9,7	9,9	9,8	9,6	9,4	9,4
7	11,0	10,9	10,8	10,7	10,5	10,5
8	12,3	12,2	12,1	11,9	11,8	11,8
9	14,6	14,0	14,0	13,7	13,7	13,8
Legfelső	20,2	18,9	19,7	18,6	18,6	20,9
Legfelső, leg- alsó	5,2	4,7	4,9	3,8	3,8	4,6

3. táblázat

Deciliseloszlások: az egy főre jutó jövedelem szerinti háztartásdecilisek részesedése az összes személyes jövedelemből, 1992–1995

Decilis	1991/1992	1992/1993	1993/1994	1994/1995
Legalsó	3,6	3,8	3,3	3,6
2	5,7	5,7	5,3	5,3
3	6,6	6,7	6,5	6,2
4	7,4	7,4	7,3	7,0
5	8,1	8,1	8,0	7,8
6	8,8	8,9	8,9	8,6
7	9,9	10,0	10,0	9,7
8	11,4	11,4	11,6	11,3
9	14,2	14,1	14,4	14,4
Legfelső	24,3	23,9	24,7	26,1
Legfelső/legalsó	6,7	6,3	7,4	7,3

4. táblázat

Egy főre jutó háztartási jövedelem a különböző társadalmi rétegekhez tartozó háztartásokban, 1962–1987

A háztartásfő társadalmi rétege	Egy főre jutó háztartási jövedelem az országos átlag százalékában					
	1962	1967	1972	1977	1982	1987
Vezető és értelmiségi	154	140	150	142	127	125
Középszintű szellemi	128	122	115	108	107	117
Irodai	119	111	108	97	99	93
Szaktmunkás	109	103	100	99	99	102
Betánított munkás	95	92	89	93	92	88
Segédmunkás	82	86	86	86	84	81
Mezőgazdasági	87	101	105	104	95	90
Nyugdíjas	84	81	83	91	98	94

5. táblázat

Az egy főre jutó átlagos évi jövedelem társadalmi rétegenként, 1993–1995

Társadalmi réteg	1993	1994	1995	N=1995
Felső- és középvezető	162	184	211	158
Értelmiségi	140	156	163	250
Alsóvezető és művezető	114	138	137	120
Irodai	120	118	124	322
Önálló iparos, kereskedő	122	121	131	162
Szakk munkás	100	96	93	492
Szakképzetlen munkás	90	88	83	464
Paraszt, mezőgazdasági munkás	85	83	84	86
Öregségi nyugdíjas	96	101	95	1045
Özvegyi nyugdíjas	78	78	75	153
Rokkantnyugdíjas	87	80	78	290
Gyermekgondozási díj és segély	83	70	76	167
Munkanélküli	78	74	68	188
Háztartásbeli	69	68	62	95
Egyéb eltartott	68	60	60	190
Összes 16 éves és idősebb ²	100	100	100	4484

¹ A 16 éves és idősebb megkérdezettek átlagos egy főre jutó jövedelmének százalékában.² Ebben és az összes következő táblában nem mutattuk ki különleges helyzetük miatt a tanulóokra vonatkozó adatokat, továbbá kis esetszámuk miatt a nyugdíj mellett kereső tevékenységet folytatók és a segítő családtagok adatait. Az „összesben” természetesen benne foglaltatnak ők is.

7. táblázat

Az egy főre jutó átlagos évi jövedelem lakóhely szerint, 1962–1955

Év	Egy főre jutó jövedelem az országos átlag százalékában		
	Községek	Városok	Budapest
1962	90	108	131
1967	95	99	119
1972	95	97	118
1977	96	98	116
1982	96	99	112
1987	94	100	114
1992	89	95	129
1995	85	93	145

6. táblázat

Lakásfelszereltség, egyes tartós eszközök birtoklása és külföldi utazás, 1994

Társadalmi réteg	A háztartás birtokában nincs	autó	telefon	A lakásban nincs	Az elmúlt évben nem járt külföldön
	auto-mata mosógép	százalék		vízvezeték, vízóra, WC	
Felső és középvezető	16,2	23,8	42,6	0,9	43,1
Értelmiségi	21,1	34,5	36,7	1,6	54,8
Alsóvezető és művezető	35,2	32,4	65,0	3,6	64,8
Irodai	33,6	38,0	53,0	1,0	73,4
Önálló iparos, kereskedő	27,3	26,9	45,7	2,3	64,8
Szakk munkás	51,9	44,7	71,4	7,1	76,7
Szakképzetlen munkás	69,3	60,7	80,1	11,9	88,4
Paraszt, mezőgazdasági munkás	77,1	41,0	83,0	18,4	93,3
Öregségi nyugdíjas	75,5	73,0	71,2	17,3	89,4
Rokkantnyugdíjas	74,2	63,4	78,0	20,2	91,5
Özvegyi nyugdíjas	85,0	85,8	83,1	29,8	96,6
Gyermekgondozási díj és segély	54,3	48,5	75,4	15,2	89,9
Munkanélküli	66,5	65,5	77,8	19,7	81,7
Háztartásbeli	80,9	67,7	81,2	29,4	89,2
Egyéb eltartott	73,6	65,4	81,7	21,1	86,4
Összes 16 éves és idősebb	59,1	55,9	68,4	12,9	80,4

8. táblázat

A szegények aránya a népességben különböző szegénységi küszöbök esetén, 1992–1995

Év	A létminimum alatt	Az átlagos egy főre jutó jövede- lem 50 százaléka alatt	A nyugdíj- minimum alatt
	százalék		
1992	21,5	10,1	5,2
1993	24,0	10,4	5,4
1994	31,8	11,6	6,7
1995	30–35	12,4	-

9. táblázat

A szegények aránya korcsoportonként, társadalmi rétegenként és etnikum szerint különböző szegénységi küszöbök esetén, 1994

Korcsoport, társadalmi réteg, etnikum	A létmini- mum alatt	A legalsó jövedelmi kvintilisben	Az átlag 50 százalé- ka alatt	A nyugdíj- minimum alatt	N=
	százalék				
Korcsoport					
0–2	54,5	38,1	22,8	15,0	144
3–6	41,8	29,2	11,7	6,8	312
7–14	42,3	31,4	16,4	9,5	642
15–19	41,5	29,9	15,9	10,5	447
20–29	34,5	18,8	9,5	4,7	794
30–39	34,5	24,7	13,4	8,1	796
40–49	36,4	18,4	9,3	4,4	778
50–59	31,3	18,4	9,3	4,4	778
60–69	28,3	13,8	11,3	7,5	668
70 +	16,1	7,6	7,4	3,7	711
	16,7	10,2	9,1	4,9	587
Társadalmi réteg					
Felső és középzetű	7,4	5,7	2,8	1,9	143
Értelmiségi	10,6	2,1	1,0	1,0	240
Alsóvezető és művezető	5,8	2,2	0,0	0,0	121
Irodai	19,6	8,1	4,2	3,2	382
Önálló iparos, kereskedő	32,6	22,3	13,8	7,2	168
Szaktanács	24,8	11,6	4,0	1,0	529
Szakképzetlen munkás	34,6	19,4	7,1	2,3	527
Paraszt, mezőgazdasági	39,5	26,0	11,7	3,6	116
Munkanélküli	55,5	37,6	26,6	17,9	226
Gyermekek gondozási díj	51,7	35,5	17,2	11,1	186
Öregségi nyugdíjas	15,9	8,5	6,7	3,7	1165
Rokkantnyugdíjas	48,7	24,8	13,8	6,5	263
Özvegyi nyugdíjas	33,7	14,0	19,2	8,1	148
Háztartásbeli	56,4	44,6	31,8	22,8	103
Egyéb eltartott	53,7	37,5	28,2	16,9	207
Etnikum					
Nem roma	28,4	16,3	8,5	4,2	5743
Roma	86,7	73,0	56,1	43,3	277
Össznépesség	31,8	20,0	11,6	6,7	5877

10. táblázat

A szegény háztartások aránya háztartástípus, gyermekszám, lakóhely, a háztartásfő munkanélkülisége és etnikum szerint különböző szegénységi küszöbök esetén, 1994

Háztartástípus, gyermek- szám lakóhely, a háztartásfő munka- nélkülisége, etnikum	A létmini- mum alatt	A legalsó jövedelmi kvintilisben	Az átlag 50 százaléka alatt	A nyugdíj- minimum alatt	N=
	százalék				
Háztartástípus					
Egyszemélyes	19,7	23,3	9,4	4,7	473
Házaspár	12,0	9,6	6,0	3,8	438
Házaspár gyermek(ek)kel	34,7	17,9	11,2	6,4	821
Egy szülő gyermek(ek)kel	43,2	26,6	12,6	9,0	163
Három nemzedék	43,9	22,5	10,3	6,4	66
Egyéb	31,3	23,8	14,0	5,5	121
Gyermekek					
Gyermekek	18,3	6,8	8,5	4,7	1259
Egy gyermek	37,2	17,4	10,3	6,2	347
Két gyermek	37,0	21,6	8,4	4,6	329
Három és több gyermek	62,5	53,2	29,5	17,6	124
Lakóhely					
Budapest	11,9	7,2	2,8	1,3	358
Megyeszékhely	25,7	16,2	6,5	4,3	299
Egyéb város	30,5	18,9	12,4	7,6	620
Község	31,4	24,3	12,6	6,4	816
A háztartásfő					
Munkanélküli	63,5	39,7	27,6	19,1	103
Nem munkanélküli	25,1	17,5	9,1	4,9	1990
Etnikum					
Roma	82,5	67,0	49,4	39,1	65
Nem roma	24,6	15,8	7,5	3,5	1959
Összes háztartás	27,1	18,6	12,6	6,4	2093

11. táblázat

A szegények aránya korcsoportonként, iskolai végzettség szerint, lakóhely szerint, társadalmi rétegenként és etnikum szerint különböző szegénységi küszöbök esetén, 1995

Korcsoport, iskolai vég- zettség, lakóhely, tár- sadalmi réteg, etnikum	A legalsó kvintilisben	Az átlag 60 százaléka alatt	Az átlag 50 százaléka alatt	N=
Korcsoport				
0–2 éves	32,9	34,7	20,6	131
3–6	26,9	29,9	16,6	279
6–14	25,9	27,5	17,6	613
15–19	24,6	27,0	16,3	465
20–29	19,0	21,7	11,9	732
30–39	17,7	19,8	10,4	751
40–49	19,3	21,2	13,1	866
50–59	14,1	17,4	9,3	632

11. táblázat folytatása

Korcsoport, iskolai végzettség, lakóhely, társadalmi réteg, etnikum	A legalsó kvintilisben	Az átlag 60 százaléka alatt	Az átlag 50 százaléka alatt	N=
60-69	12,7	16,3	6,0	620
70 és több	23,7	28,2	12,6	503
<i>Iskolai végzettség</i>				604
0-7 osztály	36,4	41,2	23,6	1251
8 osztály	23,6	27,9	15,5	1092
Szaktaniskola	18,4	21,1	11,1	1023
Középiskola	9,4	11,2	4,0	513
Egyetem, főiskola	1,6	1,7	0,8	
<i>Lakóhely</i>				2166
Község	25,5	28,9	17,4	1655
Kiseb város	22,2	24,2	11,8	721
Megyeszékhely, város	17,0	21,4	9,3	1049
Budapest	7,2	8,3	5,3	
<i>Társadalmi réteg</i>				158
Felső- és középvezető	0,0	0,9	0,0	250
Értelmiségi	0,7	0,7	0,7	120
Alsóvezető és művezető	7,6	7,6	-	322
Irodai	7,0	8,3	2,4	162
Önálló iparos, kereskedő	12,3	13,1	5,4	492
Szaktaniskola	12,1	14,3	4,2	464
Szakképzetlen munkás	14,8	18,8	10,5	
Paraszt, mezőgazdasági munkás	16,7	18,2	9,1	86
Nyugdíjas, mellette dolgozik	4,6	6,4	2,8	87
Öregségi nyugdíjas	11,9	16,2	5,1	1045
Rokkantnyugdíjas	30,6	36,0	18,7	290
Özvegyi nyugdíjas	48,6	53,1	31,5	153
Gyed/Gyes	29,7	32,1	18,5	167
Munkanélküli	44,2	46,3	31,8	188
Háztartásbeli	54,7	56,8	48,1	95
Egyéb eltartott	48,0	51,2	39,2	190
Tanuló (16 éven felüli)	19,7	22,3	11,7	356
<i>Etnikai csoport</i>				214
Roma	66,5	74,5	55,8	5296
Nem roma	17,8	20,1	10,4	
<i>Együtt, összes népesség</i>	20,0	22,7	12,4	5592

12. táblázat

A szegény háztartások aránya a háztartásfő életkora, a háztartástípus, a háztartás taglétszáma és gyermekszám szerint különböző szegénységi küszöbök esetén, 1995

A háztartásfő életkora, háztartástípus, a háztartás tagjainak száma és gyermekszám	A legalsó kvintilisben	Az átlag 60 százaléka alatt	Az átlag 50 százaléka alatt	N=
<i>A háztartásfő életkora</i>				
-29	23,7	26,2	12,1	185
30-39	16,3	18,9	10,4	355
40-49	21,1	22,6	14,6	502
50-59	16,2	20,6	12,0	363
60-69	16,9	20,7	8,1	401
70 és több	27,2	32,7	13,8	348
<i>Háztartástípus</i>				
Egyszemélyes háztartás	27,0	33,1	14,8	563
Gyermekek egyedül nevelő szülő	24,9	26,3	18,7	190
Házaspár gyermek nélkül	11,3	14,0	5,6	436
Házaspár gyermekkel	18,8	21,2	11,6	814
Háromnemzedékes háztartás	15,2	16,7	9,6	54
Egyéb háztartás	20,3	22,1	14,1	98
<i>A háztartás taglétszáma</i>				
1	27,0	33,1	14,8	563
2	13,0	15,9	7,6	601
3	20,0	20,9	13,8	417
4	15,8	18,5	8,3	384
5	28,0	31,7	17,7	126
6 és több	31,5	32,7	24,6	63
<i>A háztartásban élő gyermekek száma</i>				
0	17,6	21,7	9,8	1342
1	23,4	26,1	15,6	381
2	17,9	19,5	10,8	323
3	33,5	35,6	22,0	83
4 és több	69,8	69,8	49,2	26
Együtt összes háztartás	19,9	23,2	11,9	2154

13. táblázat

Az egyének decilisbeli helyzetének változása 1993-tól 1994-ig, az 1993. évi decilisek megoszlása az 1994. évi helyzet szerint

Decilis 1993-ban	Decilis 1994-ben									N=		
	Legalsó	2	3	4	5	6	7	8	9		Legfelső	
Legalsó	57,2	21,1	15,1	2,9	1,3	0,6	2,8	1,3	0,5	1,8	100,0	479
2	12,4	37,1	23,2	11,1	6,1	3,5	0,9	1,8	2,8	1,0	100,0	521
3	9,0	17,2	23,7	19,2	10,5	9,9	2,5	4,3	1,3	2,4	100,0	572
4	4,5	9,3	10,9	23,9	25,2	8,4	7,7	5,1	4,3	0,8	100,0	537
5	4,2	5,8	6,2	15,4	23,4	18,1	17,6	4,7	4,0	0,7	100,0	551
6	7,0	4,1	5,4	10,0	9,9	21,4	17,8	16,5	4,0	4,0	100,0	545
7	1,9	3,2	6,1	8,6	10,3	21,8	17,1	1,9	10,1	4,0	100,0	568
8	2,8	3,6	3,1	4,7	5,2	8,9	17,4	23,8	19,2	11,2	100,0	549
9	2,9	0,7	1,2	2,9	4,7	5,0	13,8	17,9	32,3	18,6	100,0	531
Legfelső	0,9	2,4	2,0	0,0	1,6	1,8	3,4	8,8	24,7	54,4	100,0	544
Összesen	9,3	10,2	9,6	10,0	9,9	10,1	10,2	10,3	10,4	9,9	100,0	5397

14. táblázat

Az egyének decilisbeli helyzetének változása 1993-tól 1994-ig, az 1994. évi decilisek megoszlása az 1993. évi helyzet szerint

Decilis	Decilis									Összesen	
	legalsó	2	3	4	5	6	7	8	9		legfelső
legalsó	59,4	18,3	13,9	2,6	1,1	0,5	2,4	1,1	0,5	1,6	8,9
2	13,0	35,0	23,2	10,7	5,9	3,3	0,9	1,7	2,6	0,9	9,7
3	10,3	17,9	26,1	20,3	11,2	10,3	2,6	4,4	1,3	2,6	10,6
4	4,8	9,0	11,3	23,8	25,2	8,2	7,5	4,9	4,2	0,8	10,0
5	4,6	5,8	6,6	15,7	24,0	18,2	17,6	4,7	3,9	0,7	10,2
6	7,6	4,0	5,6	10,1	10,1	21,3	17,5	16,2	3,9	4,1	10,1
7	2,2	3,3	6,7	9,1	10,9	22,6	17,6	17,3	10,2	4,2	10,5
8	3,1	3,6	3,3	4,8	5,3	8,9	17,8	23,7	18,8	11,5	10,2
9	3,1	0,7	1,2	2,9	4,6	4,8	13,3	17,2	30,6	18,5	9,8
legfelső	0,9	2,4	2,1	-	1,6	1,8	3,3	8,7	24,0	55,2	10,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	500	553	520	540	536	548	554	552	560	535	5397

15. táblázat

Az egyének kvintilisbeli helyzetének változása 1992 és 1995 között

Kvintilis 1992-ben	Kvintilis 1995-ben					Összesen	N
	1.	2.	3.	4.	5.		
Alsó kvintilis	57,8	24,6	8,4	5,2	3,9	100,0	869
2.	18,4	40,3	24,6	9,3	7,3	100,0	868
3.	11,1	17,2	31,6	27,4	12,7	100,0	870
4.	9,0	12,6	20,5	37,7	20,1	100,0	866
Felső kvintilis	3,6	5,4	14,6	20,5	55,9	100,0	869
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	4342

16. táblázat

Az egyének szegénységének gyakorisága különböző szegénységi küszöbök esetén 1992-től 1994-ig

A szegénység gyakorisága	A létminimum alatt	A legalsó jöve- delmi kvinti- lisben	Az átlag 50 szá- zaléka alatt	A nyugdíjmini- mum alatt
Sohasem szegény	58,0	66,6	81,6	89,3
Egy évben szegény	19,5	16,7	11,7	7,7
Két évben szegény	12,4	9,6	3,7	2,4
Mindhárom évben szegény	10,2	7,1	3,1	0,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

17. táblázat

A tartósan és átmenetileg szegények aránya az alsó kvintilis szegénységi küszöb esetében korcsoport, társadalmi réteg és etnikum szerint, 1992–1994

Korcsoport, társa- dalmi réteg, etnikum	1992-től 1994-ig a legalsó kvintilisbe tartozott					N=
	3 évben	2 évben	1 évben	Soha- sem	Össze- sen	
<i>Korcsoport</i>						
0–2	17,2	20,4	11,5	51,0	100,0	144
3–6	12,7	15,2	25,0	47,1	100,0	312
7–14	13,0	15,1	16,5	55,5	100,0	642
15–19	11,8	12,5	19,9	55,8	100,0	447
20–29	7,6	10,7	19,2	62,5	100,0	794
30–39	8,1	10,6	18,5	62,9	100,0	796
40–49	6,2	9,6	16,2	68,0	100,0	778
50–59	4,6	6,8	11,1	77,4	100,0	668
60–69	2,0	3,7	12,2	82,1	100,0	711
70 +	2,2	5,7	17,8	74,3	100,0	587

A 17. táblázat folytatása

Korcsoport, társa- dalmi réteg, etnikum	1992-től 1994-ig a legalsó kvintilisbe tartozott					N=
	3 évben	2 évben	1 évben	Soha- sem	Össze- sen	
<i>Társadalmi réteg</i>						
Felső és középvezető	2,0	2,1	6,1	89,8	100,0	143
Értelmiségi	0,0	0,0	9,3	90,7	100,0	240
Alsóvezető, művezető	0,0	1,1	12,9	86,0	100,0	121
Irodai	1,3	3,7	15,3	79,8	100,3	382
Önálló	6,3	7,1	26,7	59,9	100,0	168
Szaktanítás	2,8	6,6	15,7	74,9	100,0	529
Szakképzetlen munkás	4,5	11,1	20,8	63,6	100,0	527
Paraszt, mezőgazdasági	5,5	21,0	16,7	56,7	100,0	116
Munkanélküli	18,6	14,8	19,7	46,9	100,0	226
Gyermekegondozási díj	12,5	18,5	23,2	45,8	100,0	186
Öregségi nyugdíjas	1,5	3,4	13,1	82,0	100,0	1165
Rokkantnyugdíjas	11,4	16,4	14,9	57,4	100,0	261
Özvegyi nyugdíjas	5,3	9,2	25,4	60,1	100,0	148
Háztartásbeli	21,9	19,8	18,4	39,9	100,0	103
Egyéb eltartott	16,4	22,3	14,2	47,1	100,0	207
<i>Etnikum</i>						
Nem roma	4,2	7,2	16,7	71,9	100,0	5473
Roma	48,3	25,3	6,8	19,6	100,0	277
Össznépesség	7,1	9,6	16,7	66,6	100,0	5879

18. táblázat

Az elégedetlenség aránya jövedelmi kvintilisenként, 1993

A megkérdezett elégedettsége	Az elégedetlenség aránya, százalék				
	1 legalsó	2	3	4	5 legfelső
	kvintilis				
Saját élet eddigi alakulásával	37,0	24,1	20,0	15,0	10,2
Életszínvonalával	54,3	39,9	36,7	31,3	23,2
Jövedelmével	68,7	54,1	50,1	45,9	29,9
Jövőbeli kilátásaival	55,0	45,0	42,4	36,4	28,8
Munkájával	9,6	6,3	9,6	5,4	5,6
Lakásával	22,1	9,9	10,6	6,5	8,0
Lakásának környezetével	18,2	12,5	12,9	11,3	14,2
Családjával	6,1	4,4	2,7	2,2	4,3
Saját egészségi állapotával	28,1	28,5	26,2	18,9	14,1
Rokoni és baráti kapcsolataival	6,1	5,6	3,7	3,6	2,3
Munkatársaival	4,5	3,4	5,9	4,5	2,3
Közbiztonsággal	29,4	27,2	27,7	26,4	34,3
A természeti környezet állapotával	27,5	26,8	28,2	25,6	39,2
Az ország gazdasági helyzetével	77,0	71,0	74,3	74,0	73,8
Az állampolgároknak a politikai döntésekbe való beleszólási lehetőségeivel	50,5	45,1	47,8	41,1	42,2

19. táblázat

A lelkiállapot problémáinak testi és lelki megnyilvánulásai a legalsó és legfelső kvintilishez tartozó 16 éves és idősebb személyek között, 1993

A lelkiállapot	A legalsó	A legfelső
	kvintilishez tartozók közül az említett tünet előfordulását említette, százalék	
Gyakran kimerült, letört	67,6	53,6
Sokszor van erős szívdobogása	37,3	26,0
Állandóan izgatott, ideges	38,6	21,5
Gyakran erősen fáj a feje	36,2	22,7
Gyakran előfordul, hogy mindene remeg	26,1	12,6
Többnyire úgy érzi, hogy nincs szerencséje	73,5	37,8
Sokat aggódik egészségi állapota miatt	44,7	30,4
Egészen összezavarodik, ha több dolgot kell rövid idő alatt elvégeznie	38,6	19,4
Félelmeitől, szorongásaitól nem tud megszabadulni	27,6	13,4

20. táblázat

Az anómia és elidegenedés megnyilvánulásai a legalsó és legfelső kvintilishez tartozó 16 éves és idősebb személyek között, 1993

Anómia és elidegenedés	Azoknak az aránya, akik a megnevezett állítást teljesen igaznak mondták, százalék	
	a legalsó	a legfelső
	kvintilishez tartozók közül	
Aki vinni akarja valamire, rákényszerül arra, hogy egyes szabályokat áthágjon	41,7	39,3
Manapság alig tudok eligazodni az élet dolgaiban	32,8	15,9
Sorsom alakulását alig tudom befolyásolni	28,4	9,9
Gyakran érzem magányosnak magam	12,7	9,1